

УДК 343.31.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.26>**С. В. Князєв**

кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності  
ПрАТ «Вищий навчальний заклад  
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

## ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

*Предмету злочинного посягання відведено особливе значення у структурі елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, оскільки, такі правопорушення передбачають протиправне заволодіння саме бюджетними коштами, які мають певний законодавчо чітко визначений порядок формування, розподілу і використання. Знання необхідної інформації, надає підстави зробити висновки щодо особи-злочинця, пояснює характер вчинених ним правочинів чи здійснення певних фінансових операцій, частоту та періодичність їх проведення, підбирання співучасників, напрямки використання результатів. У статті окреслено основні ознаки бюджетних коштів як предмета злочинного посягання, а саме: передбачені Законом України «Про Державний бюджет України» на певний рік або рішенням міської ради про місцевий бюджет, у якому встановлені певні доходи і видатки для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду; містяться у планових документах (кошториси, програми тощо); мають цільове призначення, затверджене розписом бюджету асигнуванням, встановленим розпорядником бюджетних коштів; фактично знаходяться на рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів; необхідні підстави для здійснення платежів за рахунок коштів бюджету (бюджетного зобов'язання) – укладення договору на придбання товару, послуги тощо. Крім цього, проаналізовано основні наукові підходи до бюджетних коштів як предмета злочинного посягання й виокремлено основні критерії їх класифікації, а саме, залежно від суб'єкта і призначення: розподільні: кошти, призначені для подальшого розподілу між різного рівня бюджетами, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів; кредитні кошти, які призначені для фінансової допомоги або компенсацій з бюджету; внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких відбувається завдяки коштам державного та (або місцевого) бюджету; резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат; вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками); складові цільові кошти, виділені з державного чи місцевого бюджету державним небюджетним установам, а також підприємствам, установам.*

**Ключові слова:** предмет, бюджетна сфера, кошти, доходи, видатки, джерела доказів, розслідування, кримінальне провадження.

**Актуальність теми.** Предмету злочинного посягання відведено особливе значення у структурі елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, оскільки, такі правопорушення передбачають протиправне заволодіння саме бюджетними коштами, які мають певний законодавчо чітко визначений порядок формування, розподілу і використання. Знання необхідної інформації, надає підстави зробити висновки щодо особи-злочинця, пояснює характер вчинених

ним правочинів чи здійснення певних фінансових операцій, частоту та періодичність їх проведення, підбирання співучасників, напрямки використання результатів тощо [16, с. 72].

Правильність цієї позиції підтверджують і результати проведеного нами анкетування серед працівників органів досудового розслідування. На запитання, які з елементів криміналістичної характеристики мають найважливіше значення в методиці розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері було

зазначено про: предмет (100 %), способи вчинення (95 %); обстановку та слідову картину (84 %).

При цьому, як зазначає, О. М. Заєць, проблема щодо предмета є однією зі складних у теорії кримінального права та криміналістики, розв'язання якої потребує особливої уваги з огляду на ключову роль цієї категорії у з'ясуванні основних ознак об'єктивної сторони та інших елементів складу кримінального правопорушення та їх характеристики [5, с. 106].

**Виклад основного матеріалу.** Передусім, звернемо увагу на те, що у криміналістиці предмет посягання вчені розкривають через сукупність певних специфічних ознак. Наприклад, на думку М. В. Салтевського, зміст предмета посягання становлять різноманітні фізичні об'єкти, які характеризуються ознаками їхнього агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями тощо [15, с. 268].

Поряд із цим, А. П. Шеремет слушно наголошує, що ознаки предмета посягання мають значення для компенсації матеріальних збитків, завданих злочинцем, а його характеристика важлива для встановлення особи злочинця тоді: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання призначення й можливостей використання; 2) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; 3) якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли за предметом посягання можна робити висновок про специфічну мету заволодіння; 5) коли до предмета посягання має доступ певне обмежене коло осіб [21, с. 343].

Р. І. Сибірна, А. В. Сибірний та О. В. Хомів до ознак, які характеризують бюджетні кошти як предмет посягання, відносять: 1) кошти мають бути внесеними до складу бюджету (фінансового плану), віднесеними до певної статті доходів або видатків; 2) досягнення суми бюджетних коштів кваліфікуючого розміру, тобто мати великий (у тисячу і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) чи особливо великий (у три тисячі і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) розмір; 3) визначення джерел одержання та напрямів витрачання одним або кількома з чинних нормативно-правових актів і планових документів (БК України; законами; підзаконними актами вищих органів влади; рішеннями про місцевий бюджет; розписами бюджетів; планами асигнувань; кошторисами доходів і видатків; документами, згідно з якими

виділено кошти з бюджету або бюджетної установи іншим установам, підприємствам, організаціям; планами використання БК тощо) [17, с. 99].

Будь-які дії із бюджетом, зазвичай, пов'язані з рухом грошових коштів, нерухомим майном (правом на майно), різноманітними матеріалами, технікою тощо, оскільки вони становлять «кістяк» усіх внутрішніх і зовнішніх процесів діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, у тому числі підприємств, установ чи організацій. Тому досліджуючи бюджетні кошти як предмет злочинного зазіхання під час учинення кримінального правопорушення, А. М. Меденцев вірно відмітив, що особливості предмету детермінують дії з підготовки, вчинення і приховування кримінальних правопорушень, які, у свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів. Саме через це є необхідним детальний опис типових ознак бюджетних коштів як особливого предмету злочинного зазіхання [6, с. 10].

З кримінально-правової точки зору, до бюджетних коштів належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування (примітка до ст. 210 КК України). Звернемо увагу, на те, що відповідні кошти набувають статусу бюджетних лише в момент їх реального надходження на рахунки бюджетів в органах Державного казначейства або в касу розпорядника чи одержувача [20, с. 73]. Необхідно приєднатися до точки зору дослідників, які наводять суттєві відмінності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), від правопорушень, передбачених ст. 210 (Цільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням) та ст. 211 КК України (Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону), предметом яких можуть бути, як реально одержані кошти, так і кошти, які лише заплановані як доходи і видатки державного або місцевого бюджету, наголошуючи при цьому, що предметом злочинів у сфері держаних закупівель можуть бути тільки наявні кошти, які мають відповідне цільове призначення [18, с. 87; 6, с. 11].

Однак, з криміналістичного погляду бюджетні кошти, варто, як предмет посягання поділити на

дві великі групи: кошти, які вже надійшли до відповідного бюджету (наявні), та кошти, які заплановані в бюджеті, але ще не отримані (планові). У розрізі цього зазначимо, що відповідно до положень БК України (п. 37 ч. 1 ст. 2), до *надходжень бюджету* належать: доходи бюджету; повернення кредитів до бюджету; кошти від державних (місцевих) запозичень; кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету); повернення бюджетних коштів з депозитів; надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів. Очевидно що надходження бюджету не можуть бути предметом нецільового використання, оскільки вони лише надходять до бюджету, а до цього не відбувається їх використання. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 2 БК України, *витрати бюджету* це: видатки бюджету; надання кредитів з бюджету; погашення боргу; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів. *Видатки бюджету* – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування (п. 13 ч. 1 ст. 2 БК України) [1].

Результати дослідження підтверджують, що найчастіше предметом кримінальних правопорушень у бюджетній сфері були грошові кошти у національній (грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, зокрема обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу) та іноземній (грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу) валюти у готівковій та безготівковій формах (кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні, або у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема, у спеціальних

правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті у тому числі електронні гроші, номіновані у гривні чи іншу іноземну валюту [8]).

У зв'язку з наявністю певних особливостей в розподілі та використанні коштів бюджетів різних рівнів, залежно від суб'єкта і призначення вчені розподіляють їх на такі групи: 1) розподільні: кошти, призначені для подальшого розподілу між різного рівня бюджетами, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів; кредитні кошти, які призначені для фінансової допомоги або компенсацій з бюджету; 2) внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких відбувається завдяки коштам державного та (або місцевого) бюджету; 3) резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат; 4) вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками); 5) складові цільові кошти, виділені з державного чи місцевого бюджету державним небюджетним установам, а також підприємствам, установам та організаціям недержавної форми власності у вигляді цільової фінансової допомоги, бюджетної компенсації або для фінансування певних програм [19, с. 21–22].

Встановлення розмірів заволодіння державним майном під час досудового розслідування має суттєве значення, так як дозволяє правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення й призначити обвинувачуваному справедливе покарання. Варто відмітити, що специфікою предмета окремих кримінальних правопорушень у бюджетній сфері є те, що ним може бути і право на чуже майно. Право на майно може бути закріплене в різних документах, наприклад, цінних паперах, довірених на право розпорядження майном тощо [7]. На кожному з етапів державного фінансування здійснюються господарські та інші роботи, які потребують залучення спеціалістів. Однак часто трапляються випадки, коли такі дії проводять формально або ж взагалі не проводять, попри те, що, відповідно до фінансово-звітної документації та кошторису, кошти на такі роботи виділяють, а роботи нібито виконують. Але це лише за документами, оскільки фактично маючи на меті заволодіння коштами

або ж іншими матеріальними цінностями, часто використовуючи своє службове становище, або ж службове становище третьої особи, злочинці формально (готуючи всі необхідні документи) виконують мінімальний перелік нормативних вимог і привласнюють бюджетні кошти та матеріальні блага громади.

Таким чином, предмет злочинного посягання у бюджетній сфері – це основоположний структурний елемент криміналістичної характеристики, стосовно якого вчиняється суспільно небезпечне діяння. Варто підсумувати основні ознаки бюджетних коштів як предмету злочинного посягання, а саме: 1) вони включені до Закону України «Про Державний бюджет України» на певний рік або до рішення місцевої ради про місцевий бюджет, у якому встановлені певні доходи і видатки відповідного бюджету; 2) містяться у планових документах (кошториси, програми тощо); 3) мають цільове призначення, затверджене розписом бюджету асигнуванням, встановленим розпорядником бюджетних коштів; 4) фактично знаходяться на рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів (зарахування коштів на рахунок відповідної бюджетної установи, відкритий в органі Держказначейства чи установі банку); 5) перелічують відомості про осіб, які мають право на таке розпорядження (використання) цими коштами; 6) визначають підстави для здійснення платежів за рахунок коштів бюджету (бюджетного зобов'язання) – укладення договору на придбання товару, послуги тощо.

Однак, лише розуміння особливостей предмету злочинного посягання замало для того, щоб ефективно організувати виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень. Для цього працівникам правоохоронних органів необхідні комплексні знання сучасного механізму правового регулювання як бюджетного процесу, взагалі, так і особливостей ведення господарської діяльності й здійснення публічних закупівель, зокрема. Нині, означуване правове регулювання здійснюється на законодавчому й підзаконному рівнях. Основними законами, що регламентують розглядувану сферу, передусім, є:

– БК України [1], що визначає бюджетну систему України, її принципи; порядок фінансування бюджету (дефіцит, профіцит) та державний (місцевий) борг; бюджетний процес і його учасників; доходи, видатки та кредитування державного бюджету України; процес складання бюджетної декларації та проекту дер-

жавного бюджету; розгляд і затвердження державного бюджету України; порядок виконання державного бюджету і внесення змін до Закону «Про державний бюджет України» [10];

– Закон України «Про публічні закупівлі» [13], який в 2016 році запровадив кардинальну реформу шляхом створення електронної системи публічних закупівель в онлайн режимі під назвою «ProZorro»;

– Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» [9], який регулює відносини, пов'язані з підготовкою і оприлюдненням коштів державного і місцевих бюджетів, підприємствами, Національним банком, державними цільовими фондами, а також фондами загальнообов'язкового соціального страхування й органами Пенсійного фонду України інформації про заплановане і фактичне використання публічних коштів, а також визначає правовий статус Єдиного веб-порталу використання публічних коштів [4];

– Закон України «Про Рахункову палату» [14], який визначає статус цього органу як такого, що від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням;

– Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [12], що закріплює головні завдання органу державного фінансового контролю, його основний інструментарій у формах державного фінансового аудиту, інспектування, контролю за дотриманням законодавства у сфері публічних закупівель та його засоби, координацію діяльності органу державного фінансового контролю з іншими контролюючими органами, основні функції, права, обов'язки і відповідальність, порядок проведення ревізій органами державного фінансового контролю, обов'язки і відповідальність його службових осіб, порядок розгляду скарг на дії посадових осіб органу державного фінансового контролю.

Однак, якщо брати до уваги здійснення публічних закупівель в окремих сферах, то необхідно зазначити, про цільові нормативно-правові акти, приміром про Закон України «Про оборонні закупівлі» яким регламентовано особливості здійснення оборонних закупівель. Придбання державними замовниками товарів, робіт і послуг може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких закупівель:

1) закрыта закупівля: переговори та поетапні переговори;

2) торги з обмеженою участю;

3) спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель.

Спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель здійснюються державним замовником у порядку та на умовах, визначених розділом I, ст. 23 розділу II і розділом III відповідного Закону. Оборонні закупівлі на період дії правового режиму воєнного стану здійснюються державним замовником у порядку та на умовах, визначених розділом IV цього Закону [11].

Отже, такі законодавчі акти, як Постанова КМУ № 169 від 28.02.2022 року «Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» [2] встановлюють спрощену процедуру закупівлі в умовах військового стану і передбачувано впливають на групу способів, що полягає у вчиненні протиправної діяльності, пов'язаної із проведенням публічних закупівель, яка була актуальна за будь-яких часів [3, с. 61].

**Висновки.** Основним предметом злочинного посягання у бюджетній сфері є бюджетні кошти – належні відповідно до законодавства надходження бюджету (доходи бюджету; повернення кредитів до бюджету; кошти від державних (місцевих) запозичень; від приватизації державного майна (щодо державного бюджету); повернення бюджетних коштів з депозитів; надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів) та витрати (надання кредитів з бюджету; погашення боргу; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів) й видатки (кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом) бюджету.

#### Список використаних джерел:

1. Бюджетний Кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 28 лют. 2022 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text>
3. Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпро, 2024. 236 с.
4. Єдиний веб-портал використання публічних коштів. URL: <https://spending.gov.ua/new/>
5. Заєць О. М. Поняття та особливості предмету кримінального правопорушення, який вчинено у сфері страхування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017 № 1. С. 105–108.
6. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2017. 96 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2012. 533 с.
8. Поняття валюти та валютних операцій. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/finansove/ponyattya-valyuti-valyutnih-operatsiy.html>
9. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11 лют. 2015 р. № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19/print>
10. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 9 лист. 2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>
11. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17 лип. 2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#n2>
12. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12/print>
13. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219#Text>
14. Про Рахункову палату: Закон України від 02 лип. 2015 р. № 576VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57619#Text>
15. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі). Київ: Кондор, 2005. 588 с.
16. Сара О. В. Методика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із публічними закупівлями у сфері будівництва: дис. ...докт. філософ. : 081 – Право. Одеса, 2023. 249 с.
17. Сибірна І., Сибірний А. В., Хомів О. В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія економічна. 2016. № 2. С. 96–107.
18. Степанюк Л. Криміналістичні особливості предмета злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства. *Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*. Київ: НАВСУ, 2001. С. 87–91.
19. Степанюк Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 261 с.
20. Тихонова О. В. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 220 с.
21. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2005 472 с.

**Kniaziev S. V. The subject of criminal encroachment in the budgetary sphere**

*The subject of criminal trespass is given special importance in the structure of the elements of the forensic characteristics of criminal offenses in the budgetary sphere, since such offenses involve the illegal appropriation of budget funds, which have a certain legally defined order of formation, distribution and use. Knowledge of the necessary information provides grounds for drawing conclusions about the criminal, explains the nature of the acts committed by him or the implementation of certain financial transactions, the frequency and periodicity of their conduct, the selection of accomplices, directions of use of the results. The article outlines the main features of budget funds as the subject of a criminal offense, namely: provided by the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine" for a certain year or by the decision of the city council on the local budget, which establishes certain revenues and expenses to ensure the tasks and functions that are carried out respectively, by the bodies of state power, local self-government during the budget period; contained in planning documents (estimates, programs, etc.); have a target purpose, approved by the schedule of the budget with an allocation established by the manager of budget funds; are actually on the accounts of managers and recipients of budget funds; necessary grounds for making payments at the expense of budget funds (budget obligation) - concluding a contract for the purchase of goods, services, etc. In addition, the main scientific approaches to budget funds as a subject of criminal encroachment were analyzed and the main criteria for their classification were identified, namely, depending on the subject and purpose: distributive funds: funds intended for further distribution between different levels of budgets, managers and recipients of budget funds; loan funds that are intended for financial assistance or compensation from the budget; internal funds intended for direct spending on the needs of a state body, enterprise, institution or organization, the main activity of which takes place thanks to state and (or local) budget funds; reserve funds, i.e. funds of the reserve fund of the relevant budget, created to finance unforeseen expenses; free funds of the budget (free balance of funds formed at the beginning of the budget year; budget revenues, additionally received in the process of its implementation; sums of excess of revenues over expenses); component target funds allocated from the state or local budget to state non-budgetary institutions, as well as enterprises, institutions.*

**Key words:** *subject, budgetary sphere, funds, income, expenses, sources of evidence, investigation, criminal proceedings.*